

Želimir Periš
MLADENKA
KOSTONOĀA

Knjiga je objavljena uz financijsku potporu
Ministarstva kulture Republike Hrvatske.

Knjiga je pisana na književnim rezidencijama
Hiža od besid u Pazinu i Lolini dvori na Silbi.

Knjiga pripada imaginariju Viške Banje.

copyright © Želimir Periš, 2020.

Sva prava pridržana. Niti jedan dio ove knjige
ne smije se reproducirati u bilo kojem obliku
bez prethodnog dopuštenja autora ili nakladnika.

nakladnik

Naklada OceanMore d.o.o.
info@oceanmore.hr
www.oceanmore.hr

za nakladnika

Gordana Farkaš-Sfeci

urednik

Kruno Lokotar

drugo izdanje

Zagreb, lipanj, 2021.

ISBN 978-953-332-127-1

MLADENKA
KOSTONOGA
PERIŠ

Kazivanje o vještici Gili
kako ga uz gusle pjeva
Želimir Periš

Sve priče zapisane u ovoj knjizi istinite su, zbog rime su izmijenjena tek poneka imena, mjesta i događaji. Sve čarolije zapisane u knjizi zbiljska su magija i čitatelje se moli za oprez.

*Evo pjesme o vještici Gili / zbog koje su mnogi jadni bili
I svi oni iz Ringen-teatra / što ga zimus progutala vatra*

Glava 1.

U kojoj se kroz lik priprostog guslara predstavlja suštinski karakter ove knjige, koja je ep o vještici Gili, ispričovijedan bez plana i reda, uz sablju i pušku kao instrumente pripovjedne tehnike.

- Evo pjesme o vještici Gili, zbog koje su mnogi jadni bili.
- Čekajte.
- I svi oni iz Ringen-teatra, što ga zimus progutala vatra.
- Molim vas, prestanite pjevati.
- Dobro.
- Prije nego što date izjavu, moramo zapisati osnovne podatke.
- Dobro.
- Prvo jasno recite svoje ime, prezime, ime oca...
- Želimir Periš.
- Pričekajte da završim. Dakle, svoje ime, prezime, ime oca i majke, gdje ste rođeni, gdje živite i koje vam je zanimanje, pa tek potom razlog vašeg dolaska.
- Moje je ime Želimir, prezime Periš, oca Ante, majke Branislave, rođene Uvanović.
- Rođen?
- Rođen u Zadru prije četrdeset i četiri zime.
- Mjesto prebivanja?
- Gdje god naš čovjek voli čuti pjesmu uz gusle.
- Gdje najviše?
- Najviše u krčmama u Simmeringu, koji je pun naših mornara, krupnih momaka što im srce zatitra s prvim desetercem.
- Dakle, Beč.
- I na sajmu u Favoriten.
- To je također Beč. Zanimanje?
- Guslar.

- To je vaše stalno zanimanje?
- Znam i diple, i na mijeh, al u Beču nema nijednog poštenog mijeha.
- Mijeh?
- Kako se kaže na dojču? Balg. Oderana koža ovce što se stavi pod pazuh pa ovako stišće laktom. Alaj, gusle, vi ste mi utjeha, kada meni nema moga mijeha.
- Molim vas, nemojte pjevati. I, molim vas, obrišite glavu, krv vam curi na moj stol.
- Ispričavam se.
- Vratimo se na bitno. Vi, dakle, tvrdite da znate tko je zimus zapalio Bečko kazalište Ringtheater?
- Tako je.
- I kad ste došli prijaviti tu informaciju, primila su vas i ispitala dvojica službenika ove ustanove.
- Trojica.
- Jeste li zapamtili njihova imena?
- Jedan je bio mršav, jedan debel, a treći je bio kao ormar.
- Jesu li zapisivali vaše izjave?
- Nisam vidio papir.
- Dakle, vas su ispitali i pritom istukli?
- Veliki me udario guslama po glavi i još mi opalio više šamara.
- A onaj debeli mi je i bustom prignječio prste.
- Kakvom bustom?
- Ja vam baš ne znam, al mogao bi biti Mozart.
- Zašto su vas istukli?
- Jer sam guslao.
- A zašto ste guslali?
- Jer su htjeli čuti o Gili.
- Tko je Gila?
- Pa Gila, iz pjesme.
- Koje pjesme? Molim vas jasnije odgovore.
- Evo pjesme o vještici Gili, zbog koje su mnogi jadni bili. I svi oni iz Ringen-teatra, što ga zimus progutala vatra.
- To ste pjevali istražiteljima kad su vas udarili?
- Taj i sve druge deseterce. Cijelu Mladenku kostonogu, kazivanje o vještici Gili kako ga uz gusle pjeva guslar Želimir Periš.
- Zašto ste istražiteljima pjevali o Gili?

– Jer sam došao prijaviti da je Gila zapalila teatar. A prijavio sam i kako. Tako da je natopila zastore tekućinom koja se može zapaliti iz daljine, pa kad je zatvorila vrata da nitko ne može pobjeći, pu-
cnula je prstima i zastori su planuli. Malotko je izvukao živu glavu.

– Otkud vam ti detalji?

– Od Gile.

– Ima li ta Gila prezime?

– Nema. Samo Gila.

– Znači, prezime joj se ne zna.

– Zna se. Zna se da nema prezime.

– Odakle je Gila?

– Ne zna se. Neki vele da je od Hercegovine, drugi da je Slavon-
ka. A ima ih što se kunu da je bodulica, a ne brđanka. Neznalog je
Gila nam porijekla, ko da se iz prošlosti isjekla.

– Ponovo pjevate!

– Zanesite me. Takav je naš deseterac, odmah uvuče čovjeka.

– Molim vas, nemojte se zanositi i uzmite još jedan rupčić, još
krvarite. Recite, gdje se sad nalazi Gila?

– Ne zna se. Nikad nije dugo na istom mjestu. Takav joj je posao.

– Koji posao? Čime se gospođa Gila bavi? Odgovorite precizno i
jasno.

– Gila je vještica.

– Gila je vještica?

– Da.

– Znači, vještica je zapalila bečki teatar?

– Da.

– A zašto?

– Da ubije princa.

– Prijestolonasljednika Rudolfa?

– Tog.

– Zašto je Gila željela ubiti princa?

– Jer on nije pravi princ.

– Rudolf, sin cara Franje Josipa nije pravi princ?

– Tako kaže Gila.

– To ste čuli od Gile?

– Ne, nego od Anke.

– Tko je sad Anka?

– Anka Revolucionarka.

- Postoji žena koja se zove Anka Revolucionarka?
- Tako je svi zovu.
- Kako joj je pravo prezime?
- Ne zna se.
- Ni ona nema prezime?
- Ona ima, ali ne želi da ga se zna.
- Zašto ne želi da ga se zna?
- Jer je revolucionarka.
- Dakle, razbojnica?
- Ne, nego revolucionarka.
- Zašto nam je bitna ta Anka? Anka poznaje Gilu?
- Bolje nego itko. Anka je vidjela Gilu tri puta.
- Tri puta?
- Više nego itko. Prvi put vidjela ju je trideset i prve, legendu tu, čudotvorku.
- Možemo li ipak o požaru? Ne zanima me što je bilo pola stoljeća prije požara.
- Doći ću i do toga.
- Pa dođite napokon.
- Trebaju mi gusle.
- Zašto?
- Da mogu otpjevati.
- Molim vas da se uozbiljite. Zanima me požar i kako znate detalje o požaru. Ne zanimaju me pjesme i posebno me ne zanimaju gusle. Možete li, molim vas, objasniti vezu između vještice Gile i požara u Ringtheateru?
- Mogu.
- Izvolite, učinite to.
- Znači, ipak želite od mene da ispričam priču o Gili?
- Da. Ako je Gila podmetnula požar, onda želim znati priču o Gili.
- Tu vam priču mogu kazivati uz pjesmu.
- Ne, nema potrebe za tim. Molim vas da je ispričate.
- Morao bih je pjevati.
- Rekli smo, bez pjevanja. Ne možete li je samo prepričati?
- Ne mogu.
- Kako ne možete?

- Ne bih znao svega se sjetiti. Mi guslari pamtimo priče samo kad su u rimi. Preskočit ću, pa ću vas slagat.
- Gospodine Periš, ne prestanete li s glupostima, dobit ćete nešto puno gore od par šamara. Na rubu sam da vas okujem! Počnite pričati ili ću vas dati utamničiti!
- Poštovani gospodine carski istražitelju, ja vas poštujem, i vas i vaš biro. Baš se zato ne usudim pričati. Tko govori, taj i laže. To je tako jer je jezik i izmišljen za laganje, jedino je pjesma iskrena. Ako želite čuti istinu, ona vam se mora otpjevati.
- To nema nikakvog smisla.
- Vama u gradu to nema smisla, ali nama na selu to je jedini smisao i istina. Što se opjeva, to ostaje čvršće nego kamen. Što se priča, to se zaboravi i preokrene.
- Dajem vam posljednju priliku da ispričate sve što znate o Gili ili ću vas istog trena dati uhititi zbog tajenja informacija.
- Mogu li pjevati?
- Ne možete pjevati!
- E, onda me bacite u zatvor.
- Igrate se s ozbiljnim stvarima.
- Ne igram se, nego to jesu ozbiljne stvari.
- Zaboga!
- ...
- Jeste li posve sigurni da morate pjevati?
- Da.
- Dobro, dobro, dobro. Možete li mi onda otpjevati?
- Mogu, ali uz gusle.
- Uz gusle?
- Pjesma se pjeva uz gusle.
- Pa gdje da sad nađemo gusle?
- Imao sam ja gusle, ali su mi ih gospoda carski istražitelji oduzeli nakon što su mi razbili glavu njima.
- Ne možete bez gusala? Samo ovako... pjevati?
- Ne može se bez gusala. To je složen ep, čovjeku treba gudalo da se sjeti svega. Tek onda glas kreće. Ako ruka ne radi lijevo-desno, onda ni mozak nema ritma.
- A da samo mašete rukom lijevo-desno?
- Pa ne mogu na prazno.

– Možda bismo mogli nekako zamijeniti gudalo. Recimo, uzmi-
te ovo pero.

– Sramota, gospodine sudski istražitelju, da gušćje pero glumi
gudalo. Guska je prosta životinja, kreštava i obijesna, nema ni po-
nos ni stamenost jednoga konja.

– Onda uzmite metlu ili bilo što jer gusle nemamo i ja sad ne mi-
slim tražiti gusle po Beču!

– Vidim da na zidu imate sablju.

– Što hoćete reći?

– Sablja ima luk. Kao i gudalo. Time bih mogao svirati.

– Ta je sablja časna uspomena na moje vojničke dane.

– I to je sjajno, gospodine sudski upravitelju. Ta je sablja, vijana
u vašim cijenjenim rukama, dostojna epa o Gili, najstrašnjoj ženi
koja je gazila Dalmacijom.

– Vi se sprdate sa mnom. Upozoravam vas!

– Nikako, gospodine istražitelju. Doista bih mogao svirati sa sa-
bljom u ruci.

– Neka vam bude, dovoljno smo vremena izgubili na gluposti.
Izvolite sablju i da čujem napokon tko je Gila i kako znate detalje o
požaru koje nitko ne bi smio znati.

– Pa otpjevat ću vam.

– Počnite napokon!

– Ova je sablja zbilja divan instrument. Ali to mi je samo na-
domjestak za gudalo. Treba mi nešto i za lijevu ruku. Neko grlo
koje mogu primiti, inače to nije osjećaj gusala. A vidim da sablji
društvo pravi sjajna puška. To je Lorenzica, nije li?

– Otkud guslar zna toliko o puškama?

– To je guslarov posao, znati prepoznati epsko u životu. A Lo-
renzica 54 jest ep sam za sebe, austro-ugarski ponos. Svoje ste voj-
ničke dane sigurno oplemenili i barutom iz njene cijevi.

– Ne, iz te nije pucano. Nova je novcata, neogrebena.

– To je tek šteta za takvu divotu, da proživi život bez da dosegne
svrhu. Dajte da iz nje onda ispalim bar pjesmu.

– Ima razloga zašto iz nje nije pucano, ima razloga.

– Dajte da je oplemenim.

– Vrag nek' vas nosi! Evo vam puška pa svirajte.

– Ovo je sjajno, pogledajte to. Doista leže u ruci kao gusle i gudalo.

– Pjevajte napokon. Pjevajte o požaru.

- Ne mogu tek tako. Ne može se pjesma razvlačiti po volji. Pjesma započinje kako započinje.
- Pa kako započinje?
- S Ankom.
- Ankom Revolucionarkom?
- Tad još nije bila revolucionarka.
- Što je tad bila?
- Tad je bila samo Anka. Kad je prvi put vidjela Gilu.
- No, dobro, krenite napokon.
- Puška nije nabita. Imate li naboje?
- Imam naboje i ne mislim je nabijati. Krenite s pjesmom.
- S puškom u lijevoj i sabljom u desnoj, iznosim kazivanje o vještici Gili kako ga uz gusle pjeva Želimir Periš.
- Gospodine Periš, ne morate biti teatralni. Zanimaju nas samo informacije. Ogolite taj svoj kreativni čin koliko je moguće.
- Dobro.
- Izvolite.
- Svaku čeljad od ljudskoga roda, više o' ičeg raduje sloboda. Zato mala pripotentna Anka, s Gilom posta revolucionarka.

*Svaku čeljad od ljudskoga roda / više o' ičeg raduje sloboda
Zato mala pripotentna Anka / s Gilom posta revolucionarka*

Glava 2.

U kojoj upoznajemo Anku prije nego što će postati revolucionarka pa i sama krojiti ljudske sudbine onako kako je Gila iskrojila njezinu, jer je čovjek samo platno koje tkaju oni što se putem sapliću o nj.

Anka je razmišljala. Trebat će joj noć bez mjesečine. Svake će noći pratiti stanje mjeseca i, prije nego što bijela kugla nestane s noćnog neba, biti spremna. Te će se noći uvući u postelju i praviti se da spava. Mirovat će i strpljivo čekati da svi u kući zaspu. Prepoznat će da je uspjela po tome što će djeca duboko disati, a odrasli hrkati. Vježbala je nekoliko noći zaredom. Pjevala bi u sebi pjesme i trudila se držati oči širom otvorene, makar se u mraku kolibe ništa nije vidjelo. Prvi bi zahrkao djed, onda stara baba, pa otac. Majka nije hrkala, ali je ispuštala tihe zvukove slične puhanju umorna čovjeka. I kroz dan je majka puno puhala i duboko uzdisala, isti ju je teški dah pratio i u san. S djecom je bilo teže, spavala su bez zvukova. Anka se morala dobrano napregnuti da prepozna duboko disanje koje bi potvrdilo da spavaju. Od sve djece jedino je mali Dušan bio glasan. Vrtio bi se i grčio, jaukao i pričao, kao da mu se u snu događa nešto važno i opasno. Nekad bi dozivao majku, nekad Djevicu Mariju, u snu je uvijek bio u nekoj nevolji iz koje bi ga trebalo spašavati. Nemoj, nemoj, govorio je. Pričanjem u snu znao je probuditi majku. Majka bi mu kroz mrak rekla: Spavaj, dušice, nije to ništa, samo zatvori oči i broji brojalicu, i čim bi čuo njen glas, Dušan bi utihnuo.

Anka je razmišljala. Postojao je rizik da Dušanovo komešanje probudi majku u krivom trenutku. Otvori li majka oči, pomazi li po glavi neutješno dijete pa primijeti da Anka nije na svojoj slamarici – plan propada. Zato je odlučila pratiti Dušanove noćne morene bi li im otkrila uzrok. Možda mu samo treba čaša topla mlijeka

pred spavanje? Možda ga nešto drugo muči kroz dan, pa mu se vraća u snovima? Anka je vagala rizik i promišljala kako da ga umanjí. Kroz dan će uz postelju skriti mlijeka pa ga dati Dušanu pred spavanje. Ako on u snu ipak progovori, možda će mu ona moći tiho šapnuti: Spavaj, dušice, nije to ništa, samo zatvori oči i broji brojalicu.

Anka je razmišljala. Veći rizik od dječakovog mekog sna bila su vrata. Škripava, zelena, drvena i drevna vrata koja su bila jedini ulaz i izlaz iz tijesne kuće. Teška i tvrda, olabavila su klinove na kojima su visjela pa se vukla po kamenu svaki put kad ih se otvara. U pragu su urezala duboki trag polumjeseca svoje putanje. Drvo je s vremenom u kameni prag urezalo duboki trag polumjeseca. Ta su vrata vječno tu, debelim željeznim klinovima zakačena o kameni okvir prije nego što je izgrađena kuća, prije nego što je nastalo selo, prije nego što ih kamen pamti. Dok se još uzdizala Svilaja, pod njom su posječeni bijeli hrastovi i od njih načinjena vrata. Nema načina da se ta povijest otvori bez lupe i škrípe. Nema načina ni da se drugim putem iziđe iz kuće. Oba malena prozora pretrpana su stvarima. Na jednom prozoru vise mlatilo, grebulja i kudilja toliko obrasla u paučinu da bi se s nje mogla ispusti vuna od pauka. Na drugom prozoru uz komin posloženi su brončani lonci što zveče i lupkaju čim im se netko približi. Prozori se godinama nisu otvarali. Kuća ima i treći izlaz, otvor u zidu prema staji kroz koji povremeno proviruje roza praseća njuška, ali taj je izlaz za nju odavno preuzak. Tu se jedva još mali Dušan može provući, ali neće ni on dugo. Kako zima jenjava, na njemu se već vidi kako cvate i brzo će prerasti malo uplakano dijete nemirna sna. Izvući će se iz svoje djetinje kukuljice i postati mišićava momčina, kao i svi muškarci na ovoj ledini. Isključila je staju iz putanje za bijeg. Prasac bi zaroktao čim bi mu se približila, ni kad iziđe izvan kuće, ne smije ići tom stranom. Kako god okrene, vrata su bila jedini izlaz.

Anka je razmišljala. Kamen bi mogla podmazati. Kad nitko ne gleda, mast razmazati po polumjesecu. Time bi možda smanjila škripanje, ali nije imala rješenja za onaj prvi glasni trzaj koji je nužan da se vrata pokrenu iz okvira. Sjetila se vrelih ljetnih noći, kad bi otac proklinjao vrućinu pa vrata ostavio pedalj otvorena, tek toliko da uđe zrak, a ne uđu beštije. Taj bi joj pedalj bio dovoljan. Uz malo masti povukla bi još jedan pedalj pa se provukla. Pokušala je

izmjeriti kroz koliko se uzak prolaz može provući. Zapinjala je grudima. Špicaste i krute, virile su iz nje kao da uvijek pokazuju u kojem smjeru ide. Ali s grudima je znala, grudi je mogla obuzdati, dovoljno je čvrsto ih omotati. Pedalj širine bio je veći problem. Lje-to je bilo daleko, trešnje su tek procvale i ona ne može toliko čekati. I neće čekati, odlučila je. Čim prve noći nestane mjesec, otvorit će ta vrata. Probude li se ukućani, reći će im: Spavajte, dušice, nije to ništa, samo zatvorite oči i brojite brojalicu.

Anka je razmišljala. Jednom kad iziđe izvan kuće, plan je jed-nostavan. Spustiti se stazom do kostele, zaći iza zidine i proći do gumna. Mrkli mrak čuvat će je od pogleda sve do izlaska iz sela. Ako tko i bude sjedio ispred kuće i pušio ili išao iza kuće obaviti nuždu, neće je vidjeti ni čuti. Mogla se po tim stazama šuljati tiho poput srne. Bila je suverena gospodarica te prašine, punih je pet-naest godina gazila po tim putovima. Petnaest se godina šuljala po tim vazda istim duboko u zemlju zarezanim stazama. U petnaest godina nijedan kamen tu nije promijenio mjesto. Svako je stablo na mjestu na kojem ga pamti odmalena, samo je malo tvrđe i malo povinutije, baš poput kičme ljudi s tog kamena. Promjene su tu ri-jetke poput čuda. Život je pretežak da bi ga stigli mijenjati. Svakog se dana radi od jutra do mraka, dok god je sunca na nebu, pati se pod tim suncem, a kad padne mrak, počini, legni i snivaj praved-no, ispravi povinutu kičmu, odmori žuljave ruke. Samo nedjeljom pođi skrušen u hram Božji i podaj premorenu dušu Kristu neka i on uzme svoj dio. Radi, radi, radi, radi, radi, radi i moli, to je geslo ovoga kraja.

Anka je razmišljala. Sedam je točaka njezina plana. Jedan – do-čekati noć bez mjeseca, dva – čekati da svi zaspu, tri – tiho otvoriti vrata, četiri – iskrasti se iz kuće i po mraku izići iz sela, pet – čim odmakne od sela, upaliti svijeću i doći do Giline kuće, šest – kupi-ti vještičju mast i platiti dukatom, sedam – vratiti se u postelju jednako tiho kao što se iz nje izvukla, zaspati i sanjati sudbinu koju će si sama odrediti. Jedan, dva – oslobodit ću se sva. Tri, četi-ri, pet – moj će biti svijet. Šest, sedam – nikad se ne predam. Leža-la je na slamarici, u sebi pjevušila pjesmu i disala u ritmu stihova. Prošli su je trnci od tolikog osjećaja moći. Dlanovima je prošla po naježenoj koži, a onda nastavila dlanovima trljati kožu i milovati se uzduž tijela i poprijeko misli. Kružila je kažiprstom preko usne

i ovlaš ga liznula. Prsti su sami kliznuli u toplinu i zajecala je od uzbuđenja, pa se ugrizla za usnu da joj ponovo ne pobjegne zvuk. Tu ju je uzbuđenje posve prevladalo i ruka se oslobodila, zrak joj je napunio pluća, prsa joj zabridjela a u ušima zapucketalo. Kraj sebe je začula tiho meškoljenje. Otvorila je oči i shvatila da je Dušan gleda. Spavaj, dušice, nije to ništa, samo zatvori oči i broji brojalicu.

Sedmog dana nestalo je mjeseca i Anka je bila spremna. Pozdravila je oca i majku, odšutjela Zdravomariju, legla na slamaricu i pravila se da spava. Po pravilu, prvo je zahrkao djed, pa onda stara baba. Ipak, majka nije puhala niti se otac čuo. Nešto je krenulo krivo. Onda je majka počela puhati, ali to nisu bili zvukovi spavanja. U puhanju joj se uskoro pridružio i otac. Anka je shvatila što se događa i zarila glavu u platno da ih ne čuje. Šuškanje komuše uznemirilo je Dušana. Čula ga je kako ustaje. Mama, rekao je Dušan i povratio mlijeko koje mu je Anka dala pred spavanje. Počeo je plakati. Probudili su se baba i djed, djeca su počela vikati. Miris kiseline proširio se prostorijom, otac je psujući upalio svijeću, cijela se kuća razbudila i sve točke Ankinog plana raspršile su se poput pljeve na vjetru.

Anka je shvatila. Nema lakih rješenja. Nema planova koji te u nekoliko jednostavnih koraka mogu izvući iz govana. Nema vradžbine koja će pokretom ruke pobrisati zapisanu sudbinu. Nema molitvi koje ti mogu otkupiti grijeh. Jadni i mizerni, sa svojom smukom zauvijek vezani. Naši životi u tuđim su rukama, da li očevim, da li majčinim, da li Božjima, svejedno je. Bila je samo sigurna da nisu u njezinima. A koja je svrha životu kojim ne upravlja onaj tko ga živi? Nije joj trebala ta muka, niti je svijetu trebala takva Anka. Kad svane jutro, otići će na Cetinu i osloboditi svijet od svoje nesreće. Zbogom, majko, zbogom, oče, zbogom, braće i sestro, zbogom, mali Dušane, odrast ćeš, nećeš me se sjećati.

„Majko, zagušljivo je od povraćine, ne more se disat, i mene tira povratit“, javio se desetogodišnji Ivan, Ankin najstariji brat, kad su svi napokon ponovo završili u posteljama. „Otvorte vrata, ugušćemo se.“

„Ostavte vrata na miru“, progundao je otac. „Vanka je friško.“

Kao da otac nije ništa ni rekao, majka se digla i uz buku i škripu otvorila vrata na dva pedlja, pa se vratila u postelju i tamo zagrllila

malog Dušana grijući ga od noćnog proljetnog zraka koji se zakovitlao kućom.

Anka je shvatila. Vrata su otvorena, Cetina može pričekati.

Čim su zaspali, izvukla se u noć. U noći ni mjeseca, ni zvijezda, ni ognja, ni plamička. Stajala je u potpunom mraku. Rukama je pokrila usta da zaustavi smijeh oduševljenja. Mrak je bio sloboda. Oko nje nigdje ničega. Svega je nestalo i ona je postala nevidljiva u tom prekrasnom ništavilu. Kolika je samo moć noći, nitko te više ne može vidjeti, nitko te ne mjerka pogledom, nitko te ne prosuđuje ni osuđuje. Tko te ne vidi, ne može ni pokazati na tebe. Ne može, kad prođeš ulicom, kimnuti glavom u tvom smjeru pa došapnuti drugima neku pakost. Ne može reći: vidi jon kosu, za koga se nako oblizala? Ne može reći: vidi jon cice špicaste ka stine. Tko te ne vidi, ne može ti ništa. Ne može te ni zaustaviti.

Plan je jednostavan: spustiti se stazom do koštele, zaći iza zidine i proći do gumna. Napravila je prvi korak, stala na nešto klizavo, izgubila ravnotežu i skotrljala se u mrak. Rukama je pokrila usta da zaustavi jauk. Koljena i laktovi snažno su joj bridjeli i pulsirali. Polako se ispravila pa pokušala hodati, u polučučnju. Prošla je nekoliko koraka i našla se u bodljikavom grmlju. Jedan joj se trn zabio duboko u dlan. Zaplakala je jedva se suzdržavajući da ne vrišne. Nije znala odakle taj grm, prošla je samo nekoliko koraka u smjeru u kojem grmlja nema, osim ako se nije posve okrenula pa hoda u drugom smjeru. U kojem je smjeru bodljikava žižula? U mraku nema smjerova. Nekoliko koraka ispred vlastite kuće bila je izgubljena i nemoćna.

Anka je shvatila. Ne može se pouzdati u mrak. Kao što u mraku svijet ne vidi nas, tako ni mi ne vidimo svijet. U ničemu je previše stvari. Ništavilo je puno zamki.

Kresnula je kremen o kresivo i upalila voštanicu. Iznenadila se kad je prepoznala mjesto na kojem je stajala. Da je nastavila nekoliko koraka dalje, strovalila bi se niz stijenu. Tijelom skrivajući plamen svijeće, spustila se niz stazu prema velikom stablu što ga seljani zovu Tomića hrast iako je murva i, gledano odozgo, centralna je točka sela. Gledano od strane države, centralna je točka sela na istoku, gdje je načelnikova zgrada i gdje je bila žandarmerija sve dok je austrijska uprava nije izmjestila u Vrliku. Gledano od strane Boga, centar sela je na njegovoj sjevernoj strani na kojoj je usukana

župna crkva sv. Nikole i iza nje na goleti propuhano groblje. Gledano od strane putnika, nadničara i namirnika, centar sela je krčma Jozinog ćaće na južnoj cesti kojom se stiže od Zelova polja. Gumno je na zapadnoj strani, pa bi i to u nekim mjerilima mogao biti centar sela, možda gospodarstveni. A onaj stvarni, zemljopisni i matematički centar velika je murva koju zovu hrastom i koja stoljećima raste u sredini proplanka na kojem se selo smjestilo.

Zašla je stazom prema drvetu kad je iza sebe začula kašalj pa hitro puhнула u svijeću. Vidjela je kako se netko s lojanicom provlači pod zidom. Vjerojatno neki zakašnjeli pastir kojem su se koze razbježale pa ih je hvatao do kasne noći i tek se sad vraća u selo ili neki vlasnik nemirnih crijeva koja je baš sad trebalo isprazniti. Prema gumnu je vidjela dvije svijetle točkice kako plešu, to neki težaci puše duhan poslije završenog dana. Samo sjede i dumaju, kad povuku dim, žar im na tren osvijetli lice i ništa jedan drugom nemaju reći. Negdje je zijevnuo pas. S druge strane čuo se ćuk. Zatim je čula glasove. Dvije su se sjene pomicale. Nije ih prepoznala, ali je po hihotanju shvatila da je riječ o muškarcu i ženi. Ukočila se, čekajući da hihotanje odmakne. Prolazili su sporo, malo krenuli pa malo zastali, malo hihotali, malo uzdisali. Tek kad je bila sigurna da su dovoljno daleko, ponovo je upalila svijeću i nastavila put samo da bi je ugasila već trenutak poslije. Negdje ispred sebe čula je komešanje. Bojala se maknuti sa staze da opet ne završi u kakvu šipražju, pa je samo ćučnula i nadala se da se komešanje neće nastaviti u njenom smjeru. Šuškanje joj se približilo. Šaptanje i koraci, tihi glasovi i puhanje, uzdasi i psovke. Boga mu poljubin, drž to ćvrsto, ajme ne vidin ni šta držin, stisni, ispaće nan, boga mu poljubin, ajme, klizavo je, nisan dobro uva-tio, pazi, boga mu, pazim, ajme, polakše, boga mu poljubin, ajme, krivo sam sta, šijaj, boga mu poljubin, ajme, šijam. Dva nepoznata glasa – boga mu poljubin i ajme – zamakla su u prema gumnu. Uspjela je stići tek do zidine kad je opet osjetila da netko prolazi. Čućnula je i primirila se. Istim je smjerom prošao ćovjek s uljnom lampom. Ovog je prepoznala, bio je to Stipanov ćaća. Hodao je smjelo, zavirivao za svaki ugao i tiho dozivao neko ime. Shvatila je da traži one koji su se hihotali. Tražio je u noć odbjegli kćer ili ženu. Makar mrkla, ili možda baš zato što je mrkla, noć je bila puna života.

Anka je shvatila. Selo ima dva života. Jedan dnevni, kad seljaci rade, odlaze na polje, kopaju, jedu i mole se; i drugi, noćni, kad se jebu, varaju i krađu. Koliko li se samo svijet promijeni kad se ugasi svjetlo. Nije li i sam Bog prvo stvorio svjetlo, valjda baš zato da obuzda taj nemoral. No ako je tako, zašto Bog uopće dopušta noći bez mjesečine? A ako se baš u mraku jebu, varaju i krađu, mora da Bog kroz taj mrak ne vidi. Anki je ta misao bila draga, jer je znala da Bog ne bi milo gledao ni na njezine planove. Bog ne voli vještice, toliko je znala o Bogu. Samo nije znala zašto.

Gilina je kuća daleko od ljudi. Daleko od slinavih, sivih i ispranih noćnih varalica i dnevnih bogobojaznika. Gilina je kuća izrasla na ledini do koje dugo treba klipsati po oštru kamenju. Staza je to kojom se rijetko hoda. Ti se kamenovi nisu izlizali pod stopalima. Noćni je vjetar oprtrčava poput zaigrana psa i čim nije pažljiva, otpuhne joj plamen s voštanice. U mraku Anka gubi ravnotežu, pa se saginje i krivi, nekad i pada, dočekuje se na dlanove ili nabija na koljena. Napokon stane i plamenom obasja rane.

Anka je shvatila. Oguljenu kožu dlanova, laktova i koljena neće moći skriti od oca i majke. Nema načina da opravda te rane. Pitat će je gdje je bila i ona će im morati reći. Nakon toga ništa neće biti isto. Neće više biti poslušna djevojka, nego žena koja sama bira svoj put. Odlazak Gili više nije bio samo jedan dio njezina plana, nego točka nakon koje nema povratka. Anka koja ide Gili neće biti ista Anka koja se od Gile vraća. Kida se na ovoj stazi više od kože njenih dlanova, kida se lanac koji dijete drži uz roditelje. Ta ju je misao podigla i ostatak puta Anka je preletjela preko oštra kamenja.

Gilina kuća jedina je tvorevina koja raste na ledini. Ta je ledina livada bez trave, proplanak bez zelenila, mjesto koje izbjegavaju i ljudi i životinje. Za tu ledinu vrijede posebna pravila ponašanja. Kad djeca vode stoku na ispašu, roditelji im posebno napomenu: ne preko ledine. Kad jure pred poštara, odlaze ili se vraćaju iz škole ili samo trebaju odnijeti mješinu vode radnicima na polju, kaže im se: ne preko ledine. Čak i kad djeca ništa ne rade i nikamo ne idu, i onda im dobace: ne preko ledine.

A ledina u noći bez mjesečine ne izgleda strašno. Anka joj prilazi korak po korak, uzbuđena što je sve bliže odredištu noćne avanture. Daleko pred sobom vidi svjetlo. Kad je selo već odavno poga-

silo lumine i lojanice, u ovoj kući još svijetli. Anka sad puše u svoju svijeću da ponovo nestane u mraku pa se šulja prema kući tiho, poput kradljivice. Što joj je bliže, to joj je jasnije da ova kuća ne narušava noćni mir samo svjetlom nego su i zvukovi koji dopiru od nje drukčiji.

Anka je nagađala. Vještica je biće noći i mraka. Dok cijeli svijet spava, ona kuha svoje tajne napitke i razgovara s vragom, podaje mu se u svojoj požudi, sklapa bezbožne ugovore, baca čari i silne, ljudima nepoznate, sotonske radnje izvodi u toj kolibi. Naježila se na tu pomisao, ali nije usporila. Odlučno se šuljala prema kući pažljivo birajući mjesta na koja će stati da je krckanje grančice ne oda. Ledina pred kućom osvijetljena je trakovima svjetla koji bježe kroz raspukline na drvenim vratima i griljama. Pažljivo je gazila po tim trakovima. Trakovi bi na trenutak nestali, pa se opet vratili, suzili se, skratili, pa opet umirili. To je nečija sjena prolazila ispred svjetla i poigravala se s njim.

Anka je nagađala. Vještica pleše đavolji ples oko vatre. Uvija se oko plamena, lebdi s iskrama, jao onomu tko joj je u čarima. Dok pleše, pjeva. Anka čuje zvukove iz kuće, ali predaleko je da ih razazna, doziva li vraga ili jauče od muke što je prokleta. Tek kad se posve primakla kući, prepoznala je muški glas.

Anka je nagađala. U kući je neki jadnik kojem, baš poput nje, treba pomoć više sile. Neka izgubljena duša koja se nije snašla na ovome svijetu, pa joj sad treba čudo onostranog. Nesretnik koji, baš kao ona, želi svoju sreću uzeti u svoje ruke.

Pognuta se prišuljala prozoru pa čučnula ispod njega.

Anka je slušala. „Neš“, razaznala je muški glas. „Ka ti kažen da neš. Nemoj ni pomisliti da oš, jer neš. Učiniš li to, moš seliti. Moš spakirat svoje vradžbine i tražit sriću drugdi. Ovdí više nisi dobrodošla. A sve smo ti dali. Kuću smo ti dali. Niko te ne dira. Pop te ne dira. Ja sam osobno reka svima: ona je naša i nju se ne smi dirat. Ni pop, ni niko. Ti znaš da držimo do tebe. Ti znaš da san ja tebi navik zahvalan šta si učinila za mene, nemoj mislit da san zaboravio onaj dan u šumi, ne bi ga moga zaboravit sve i da oču, i vično san ti zahvalan za to. Al i vičnosti nekad dođe kraja. Odeš li u Split, to će biti kraj. I ne samo kraj. Nemoj mislit da ti pritin, ali neće dobro završit. Odeš li u Split, to će bit ka da si nas izdala. A ništa nije gore od izdaje, ti to znaš. Ništa.“

Anka je čula tvrde korake koji su se približavali i udaljavali od prozora. Čula je lupanje koje je pratilo hodanje.

Anka je slušala. „A da ne spominjen šta bi bilo da se vištica pojavi na sudu. Ko je vidio da vištica more svidočit. Kome se vištica more zaklet na istinu? Ko viruje vištici? Došli bi ti popovi, došli bi ti činovnici sudski i žandarski, počeli bi zapitkivat stvari. Ništa ti ne bi virovali. Dojučer su višticama sudili, a sada da im viruju, kako da ne?! Počeli bi kopat. Pitali bi te za ovo i ono. Ne bi dugo prošlo, našli bi ti nešto i ne bi im više bila svidokinja, nego bi tebi sudili. Nemoj se igrat s ovimen. To je opasno i po tebe i po nas i po sve. Budi pametna. Budi pametna ka šta i jesi. Odeš li na sud, bit će čuda. Ma samo iziđeš li na put za Split, bit će čuda. Iziđeš li glavom iz sela, bit će čuda. Nemoj ni pomislit išta napraviti dok se ovo ne smiri. Opasna su vrimena. Svašta se čoviku dogodi. Ne pritin ti, nego ti kažen ko prijatelj.“

Koraci i lupkanje približili su se vratima koja su se uz škripu otvorila. Novi, široki trak svjetla obasjao je ledinu pred kućom. Anka se stisnula u sjeni pod prozorom, prepala se da će je govornik vidjeti iziđe li sad pred kuću, ali govornik je ostao na pragu. Jednom je nogom iskoračio, drugom još čvrsto bio unutra, jednom rukom pridržavao otvorena vrata, drugom mahao prema nekome u kući.

Anka je slušala. „Znan ja šta tebe muči, ali ja ću ti odma reći – učitelj nije pametan čovik. Da je pametan, ne bi ovdje bio, nego bi bio u nekom gradu čita knjige, učio gosposku dicu. Ne bi se petlja u šta se ne smi petljat. Šta njemu to triba? Šta se on ima petljat? To mu je i došlo glave, jer ne zna šta se njega triba ticat, a šta ne triba. A pametan čovik zna kad se triba povući. A on ne zna. Zato šta nije pametan. Možda jes učitelj, možda jes pročita knjiga, ali nije pametan. Nemaš ti njega šta spašavat. Gledaj ti sebe, pušti njega. Učitelj je opasan čovik i bolje je za sve da ga stave u pržun. I za mene, i za tebe, i za sebe, i za nas, i za sve.“

Anka je čekala. Muškarac je napokon pustio vrata i izišao pred kuću. Tek sad je Anka prepoznala šepavu figuru načelnika. U ruci mu je štap kojim podbočuje lijevu nogu. Promatra ga kako nespretno pali uljanicu. Anka zna da načelnik nema sve prste, sad može i vidjeti kako trapavo barata obogaljenom šakom i kako mu kresivo ispada iz ruke. Uporan je i napokon uspije zapaliti uljanicu pa se

još jedanput okrene prema kući. Budi pametna, govori, i radi dugu pauzu prije nego što se okrene i ode niz ledinu. Vrata kuće za njim se zalupe. Anki se učinilo da je čula uzdah kad su se vrata zatvarala, a možda i nije, možda je propuh naglo projurio među razvaljenim daskama, pa je zvižduk vjetra zazvučao kao uzdah.

Anka je čekala. Načelnik je sporo šepao u mrak. Čučala je pod prozorom dok plamen načelnikove uljanice nije nestao pa se onda polako prišuljala vratima. Kroz ispucale daske pokušala je vidjeti događa li se što u kući. Prepoznala je dio stola i pred njim stolac. Na zidu iznad stola visjelo je oderano krzno neke životinje. Pomicala je glavu da proširi sliku i među rasklimanim spojevima dasaka nađe rupu koja bi joj razotkrila više. Pipkala je po vratima, tražila još neku rupu, procijep. Dolje pri dnu vrata dijelom trule, dijelom razbijene daske, ostavile su prst i više otvora od poda. Anka klekne i priljubi obraz na kameni prag. Sad je jasno vidjela pod i stol s one strane i nad stolom obješene vračarije. Gurnula je nos još dublje pod vrata, napregnula se prepoznati detalje na amajlijama, ali pogled joj zamrači sjena. Vrata zaškripe i naglo se otvore, a mračna se sjena nadvije nad nju.

„Tko si ti?“ obrati joj se.

„A ko si ti?“ drčno se Anka suprotstavi sjeni.

„Ti si meni došla, valjda znaš tko sam.“

„Šta tebe briga šta ja znam?“

Anka ustane i namjesti se pred vješticu. To je žena starija od nje, ali mlađa od njene majke. Možda i dosta mlađa, zapravo joj nije mogla odrediti starost. U sivoj suknji bez ikakvih ukrasa, duge i ravne sive kose koja joj se slijevala preko ramena poput srebrnog slapa, vještica je isijavala magijom. Anka se nije dala pokolebati.

„Došla san po mast“, odlučno izgovori Anka.

„Ajde, uđi“, pozove je vještica. Iznutra je to prostrana kamena kuća, višestruko veća od potleušice u kojoj živi Anka i sedam ukućana. Velika prostorija visokog stropa prepuna je predmeta koji vise sa zidova ili su zakačeni o grede na plafonu. Anka se ne da impresionirati ambijentom, ne gleda oko sebe, samo pogledom cilja vještičje oči i odlučno izgovara namjere.

„Došla san po mast“, ponovi Anka.

„Kakvu mast?“

„Vištičju mast.“

„Kakvu vištičju mast?“ vještica naglasi – vištičju – tako da joj se š i č podrugljivo sudare na jeziku.

„Vištičju mast od smrdljike, šta se vi vištice mažete š njon.“

„Što ti znaš o vještičjoj masti?“

„Znan ja sve.“

Anka je prkosila. Ne boji se vještice. Cijelog je života plaše vješticama, vukodlacima, babarogama, gvozdenzubama, štrigama i ostalim plašilima. Cijelog je života plaše čak i njome, vješticom Gilom, ali Anka zna bolje. Ovdje se djecu odgaja plašenjem. Ništa joj to ne znači, nije više dijete. Ograničen je broj koliko se puta može prazno prijetiti, kad se taj broj dosegne, dijete je odraslo.

„Znan da se vi vištice namažete š njon i onda možete letit. Došla sam po tu mast. Pošteno ću je platit, donila san dukat“, Anka iz pregače izvuče mali zlatni dukat, stavi ga na stol pred sebe, pa poklopi šakom da joj ga vještica ne pojede očima.

„A što će tebi vještičja mast, curo?“

„Šta te briga šta će meni mast?“

Anka je prkosila.

„A možda i ti želiš postati vještica?“

„Božesačuvaj!“ Anka se prekriži.

„Nego što?“

„Nego ništa!“

„Onda ništa ni od mene. Želiš li mast, moraš mi reći.“

„Ne moran ja tebi ništa! Donila san ti dukat, pristani me ispiti-
vat. Dadni mi mast i iden ća.“

Anka je prkosila. Gurnula je zlatnik prema Gili pa prekrižila ruke na prsima da joj vještica ne može prići srcu.

„Otkud ti dukat?“ Gila je na malom zlatniku prepoznala izlizani lik cara Franje.

„Moj je.“

„Otkud mladom curetku zlatni dukat? Ukrala si ga od nekoga?“

„Nisam ga ukrala, nego je moj. To je moja dota.“

„Ako je tvoja dota, onda nije tvoja, nego tvojega budućeg muža.“

„Moja je! Ako je moja dota, onda je moja i ja mogu radit š njon šta oču!“ Anka nije popuštala. „Ako oču dukat tebi dat, daću ti ga. Al tiš meni dat mast.“

„Tvoje zlato nije dovoljno. Moraš prvo reći što će ti mast i za što je misliš iskoristiti. Vještičja mast nije za svakoga. Tko je ne

zna koristiti, mogao bi počiniti štetu. Sve mi reci i onda ćemo vidjeti.“

Anka je prkosila. Stajala je uz siniju i odbijala sjesti na stolac koji joj je Gila ponudila. Stisnula je usne i odbijala išta više reći. Gila nije reagirala. Otišla je do komina i od stručaka suhog lišća i trava što su joj visjele na zidu pripremila uvarak. Kad je lončić zakuhao, ulila je tekućinu iz veće u manju šalicu, pa obje stavila na siniju, sjela i srčuci gledala namrgođeno Ankino lice.

Napokon, Anka progovori: „Triba mi mast da mogu odletit u Trogir.“

„Što ćeš u Trogiru?“

„Dat krojit veštu.“

„A, to je već nešto. Ajde, sve mi ispričaj. Od početka do kraja.“

Anka duboko uzdahne pa sjedne. Gucne malo tekućine i ispriča Gili cijeli plan.

Anka je pričala. Prvo će joj trebati dan s oblacima. Kad shvati da dolazi oblačan dan, bit će spremna. Tog će dana izvesti stoku na ispašu, kao i svaki drugi dan, ali će iza brijega dogovoriti sa Stanom i Marijom da ih paze kad je nema, kao što je i ona pazila njihova grla kad bi se ove gonjale po brdima. Onda će se namazat s Gilinom masti i kroz oblake odletjet u Trogir. Bez oblaka netko bi je vidio, pa bi joj ćaća saznao što je učinila. U Segetu kod Trogira je šnajderica Ružica, najbolja šnajderica na svijetu, koja zna sve tajne vezove i skrivene krojeve venecijanskih dama. Dat će joj dukat i ona će joj izmjeriti ruke i noge, struk i sise pa joj skrojiti haljinu od crvenog satena kakve se nose u duždevoj palači, kakvu nema nitko s ove strane Mosora sve do Beča.

Anka je pričala. Čim naruči haljinu, odletjet će natrag, prije nego što itko primijeti da je nestala. Dat će dukat Stani i Mariji da šute o svemu. Zatim, točno tjedan dana prije Svete Kate, njezin rođak Đono vozi drva u Trogir, a ona će mu dati dukat da joj iz Trogira donese njezinu crvenu haljinu. Haljinu će skriti kod Stane i biti spremna za sajam.

Na jutro sajam Svete Kate ujcu Jozi dat će dukat da odvede i napije ćaću. Da ga makne što dalje od livade i od gumna, da je ne vidi kad zapleše u crvenoj haljini. Onda će napokon obući haljinu i otići na gumno ili livadu gdje će se već vrtjeti kola. Zaigrat će u haljini, a takva prizora nitko nikad na ovoj pustoj zemlji nije vidio.

Neće biti oka koje ju neće mjerhati. Moći će birati momke. A ona će izabrati Andriju. Proskakat će kolo s Andrijom i Andrija neće moći nego se zagledati u nju. Vrtit će se kolo za kolom, zakolat će mu tijelom i umom.

Anka je pričala. Sutradan će Andrija i ujac Jozo ići k Andrijinom ocu razvrgnut zaruke Andrije s Klarom. Ona će svakom dati po dukat i posao će se brzo ugovoriti. Kad Andrijin čaća pristane, ići će kod Ankinog čaće i reći mu da su zaruke prekinute i da je Andrija došao moliti Ankinu ruku. Čaća neće imati što nego pristati. Anka će zatim s jednim dukatom platiti svećenika, a s dva svatove.

„Koliko ti imaš dukata?“ prekine je napokon Gila.

„Baba mi je ostavila deset malih i dva velika dukata.“

„Znači to ti je cilj, udati se za Andriju?“

„Nije samo to. Kad se uzmemo, onda ćemo morat negdi živit. U Andrijinoj kući nema mista, Andrija je treći sin u čaće, prva dva su doveli žene i rade na zemlji, a Andrija mora sam tražiti sriću. Zato ćemo otić živit u Trogir. U Trogiru žive gospoda, moći ćemo i mi živit među njima. Za moja dva velika dukata i para šta će dat Andrijin čaća ima u Trogiru stanova, sve mi je Đono provjerio. I to kakvih stanova, tamo se živi gospodski, na kamenom podu, a ne na zemlji. I žena nije samo da kuva, pere i čisti. Žena se u gradu lipo nosi, lipo oda, uči balati, uči govoriti jezike, nije samo metla i krpa šta rađa dicu. Žena ide u kavanu i naglas smi reći da jon je muž glup ako jon je muž glup i da je pokvaren ako je pokvaren. Sama može mislit za sebe, nije jon gospodar ni čaća, ni muž, ni brat. U gradu ćemo bit svoji, bez čaće šta braći daje tvoju zemlju, bez čaće šta ti ne da izići iz kuće, bez čaće koji ti bira za koga ćeš se udat, bogami, bez čaće i bez matere ako triba. Grad je ka kad ticu pustiš iz kaveza. A ako se Andriji grad ne sviđi, il se meni Andrija ne sviđi, mogu ga i ostavit. Ni to u gradu nije čudo. Tamo žena može i živit sama. Za jedan dukat trogirski biskup te može rastavit i ka da se nikad nisi ni udavala. Onda mi više neće ostati dukata, al neće mi ostat ni muka. A tomu dukati i služe, da čovik otkupi svoju muku i kupi svoju slobodicu.“

Anka završi monolog i ispije uvarak, žustro kao da je rakija.

„To je tvoj plan?“ Gila je teško skrivala smiješak.

„Sve san smislila, samo mi fali još tvoja mast da odletin do Trogira.“

Gila promatra Anku. Iako izgleda izrasla i procvala, Anka je tek curica. Prkosna djevojčica koja se opire nemoći djeteta, u kojoj upravo raste srdita i pobunjena žena. Oči su joj blistave, ne može im sakriti sjaj ispod namrštenih obrva. Koža joj je tanka, ne može se sakriti iza nje. Krv s njezinih izgrebenih laktova svijetla je i rijetka, nedostaje joj gustoća iskustva i mračni ton razumijevanja svijeta oko sebe. Anka je zemlja koja se tek oblikuje, planina koja tek niče.

„Dobar ti je plan“, laže joj Gila. „I bome si ga detaljno smislila. Ali imaš i loših točaka u tom planu.“

„Pusti ti moj plan. Rekla si da ti kažem šta ću s masti, rekla san ti. Sad mi daj mast.“

„Mogu ja tebi dati mast, ali mislim da ti neće pomoći onako kako si očekivala.“

„A zašto ne?“

„Prvo, vještijom mašću mogu se mazati samo vještice. A drugo, jesi li znala da vještice, kad se namažu mašću, ne lete tijelom, nego lete duhom?“

„Šta to znači?“

„Kad se namažu, tijelo im izgleda kao da spavaju, a duša im se odvoji od tijela i putuje kamo želi.“

„Pa šta onda?“

„Pa vidiš. Ako joj doletiš bez tijela, kako će tvoja šnajderica po duši izmjeriti mjere za haljinu?“

„A ima li duša struk i cice?“ Anka upita, a Gila se iskreno nasmije. Anka se odmah smrkne, Gila se suzdrži. Jednoj se svijet rušio, drugu je sve to bezgranično zabavljalo i najradije bi zagrlila tu preplaniranu naumljenicu, ali mora držati distancu za širinu zlatnog dukata.

„Ima jedan način kako možeš ispuniti plan čak i bez masti“, obzirno kaže vještica.

„Kako? Jel nekon vradžbinom?“

„Da, vradžbinom. Ali ako želiš da ti je kažem, ostavit ćeš taj dukat na stolu.“

„Dobro.“

„Reci mi, koji je ono cilj tvoga plana? Otići i biti slobodna u Trogiru?“

„E.“

„Pa što odmah ne odeš u Trogir?“

„Šta?“

„Ostavi sve i idi. Ne treba ti sva ta komplikacija s letenjem i haljinom. Ne treba ti ni Andrija. Što bi se udavala pa bi se onda rastavila? U Trogiru više nema biskupa koji bi vas rastavio, papa ga je zabranio, morala bi se ići rastavljati u Šibenik. Ali ne trebaju tebi ni biskup, ni muž, ni opravdanje. Ne treba ti ništa od toga, ostavi ih sve. Uzmi svoje dukate i idi u grad. Što te sprečava?“

„Ubio bi me ćaća.“

Što je odgoj, što su usađene norme, što je strah od staratelja, strah od nadređenog, što je obiteljska hijerarhija, što je očinska ljubav, što su pravila, što je selo, što će reći ljudi, što djevojka sebi smije dopustiti, što je vrijeme, što su običaji – od svih stvari na svijetu, Anka, koja se ne boji ni vještica ni mraka i malo čega drugoga, boji se oca.

„Svog se ćaće ne moraš bojati. Neće ti on ništa.“

„Ne znaš ti mog ćaću.“

„Znam ga, itekako. Samo mu se suprotstavi i budi odlučna kao što već jesi. Tvoj je ćaća kukavica. Neće reći ni riječi.“

„Oklen ti znaš mog ćaću?“

„Vještice znaju takve stvari. Nije moć vještice samo u čarima nego i u tajnim znanjima.“

„Reci mi oklen ga znaš? Moraš mi reć! Ja sam tebi sve ispričala, moraš i ti meni reć.“

„Onda je to kao da smo prijateljice. Usudiš li se ti biti prijateljica s vješticom?“

Tom pitanju nije trebao odgovor. Jasno je da se Anka sve usudi, ali nije jasno što sve želi.

„Ako želiš slušati, skuhat ću ti novi napitak pa ispričati kad sam upoznala tvoga ćaću.“

Anka kimne i Gila se digne do komina na kojem je još stajao lončić. Uvjeri se da u njemu još ima vode pa ga gurne na sredinu komina, tamo gdje je cigla najvruća, a manju posudu isprazni pa sa stručaka što su visjeli oko komina ubere nove listove.

„Kad je to bilo?“ pita Anka.

„To je bilo prije pet godina. Moja kosa nije bila toliko siva, a tvoj otac nije bio toliko ogorčen ni toliko ćelav. Zajedno smo išli u šumu. Bilo nas je petero: učitelj, načelnik, tvoj otac, nesretni Mijo i ja.“

Voda proključa i Gila je ulije u manju posudu. Suhe biljke naglo se rašire i razmotaju u vrućoj vodi. Prostoriju ispuni snažan miris kadulje i vrijeska. Drvenom žlicom Gila promiješa tekućinu, a listovi zaigraju u vrtlogu. Prvo jedan za drugim, pa jedan preko drugoga, pa se u pirueti zavrte jedan oko drugoga u zelenom baletu.

*Ljudskoj duši strava je beskrajna / ispliva li obiteljska tajna
Svaki junak postane kukavac / kad iz tame zaprijeti drekavac*

Glava 3.

U kojoj pratimo šumsku avanturu iz vremena kad je Gila upoznala Ankinog oca, ali i druge važne likove ove priče: učitelja i načelnika, a najvažnije – drekavca – prema kome se pokazala manje susretljiva.

Kako pet ljudi gazi kroz šumu? Prvi čovjek koji gazi kroz šumu je učitelj. Učitelj gazi precizno, pravocrtno, zna kamo ide i uvijek gleda kamo će spustiti stopalo. Tko je vidio učitelja kako hoda, lako može pomisliti: ovaj čovjek zna kamo ide. I to je razumljivo, jer je on učitelj pa se tako i nosi. Učiteljeva je društvena uloga prenositi znanje, zato se od učitelja očekuje da ima neko znanje, a najmanje ono – kuda ide. A među ljudima često biva da se počnu ponašati u skladu s tuđim očekivanjima. Tako i učitelj. On grabi šumom, kad mu se nađu pred licem grane borovine ili crnike, rukama ih odmiče, i ni po čemu ne odaje da ne zna kud ide. Samo ide. Prati skupinu hodajući ispred nje. I to je moguće, i takve se stvari događaju ljudima, da prate nekoga hodajući ispred njih. Mnogi se životi tako vode. Nisu takvi životi lažni, samo su se ti ljudi našli na krivome mjestu, na pročelju, i svi sad gledaju prema njima. Naravno da bi za njih bilo sretnije da su ugurani negdje u sredinu skupine i samo prate predvodnike, bez promišljanja, bez odgovornosti, samo si dio mase, skriven u skupini i ni za što nisi kriv. To je zasad sve što se može reći o učitelju.

Drugi čovjek u skupini je načelnik. Načelnik se pridružuje čas jednima čas drugima, čas i sam spaja i razdvaja hodače, pa gazi ovako ili onako, ovim ili onim smjerom, čas požuruje, čas zastaje, i nitko mu ne može predvidjeti korak. Načelnik je političar, a takvi po prirodi stvari moraju znati gaziti na više načina i u svim smjerovima.

Mnogo je atributa koji se mogu dodijeliti političarima i kad se izgovori riječ *političar*, ljudi obično već imaju spremnu cijelu hrpu

asocijacija, rijetko koju pozitivnu. Što je to na ovim prostorima pa da se svaka vlast gleda s prijezirom i mržnjom, načelnik zapita u konobi nakon svake bukare vina, ali mu nitko nikad ne odgovori jer znaju oni, a zna i on, da načelnik nimalo ne odstupa od te pre-zrene norme i negativnih asocijacija. Načelnik je stereotip, arhetip i kliše, tako se sam definirao, s tim se pomirio i time se odlično koristi. S njim uvijek znaš što te čeka, neće te iznenaditi njegove odluke niti ćeš u njemu naći neočekivano.

Istina je i to, valja priznati, da načelnik nikad zapravo nije želio biti političar. Bio je sretniji čovjek u doba kad su ga ljudi oslovljavali imenom, a ne zanimanjem, ali kako to često biva, čovjek rijetko biva gospodar svojeg imena. Ime na stranu, načelnik se brzo naviknuo na tapeciranu stolicu i, kako to već ide, počeo uživati u moći koju mu je, makar na papiru, donosio položaj seoskog načelnika. Nesreća je samo u tome što s položajem znaju doći i neke odgovornosti, pa kad su mu učitelj i ljekarica tog jutra banuli na vrata i počeli vikati i optuživati, izvikivati huškačke i maltene prevratničke ideje, jedino što je načelnik mogao bilo je pokušati kontrolirati situaciju. A to je značilo ići s njima u šumu.

Načelnik nije volio učitelja. Takav odnos gotovo da je očekivan. Kaže li se: načelnik nije volio učitelja, sve je jasno, slušatelj će vrlo brzo stvoriti svoju predodžbu tog odnosa. Načelnik je oportunist, slizani pragmatik koji uživa privilegije i samo želi da mu nitko ne talasa njegovu malu seosku lokvu s one strane Svilaje. Učitelj je pak sigurno progresivan um, načitan i opasan, svjestan svjetskih trendova i carskih mana, pa je već i zbog svojeg znanja potencijalna prijetnja načelnikovom miru. Učitelj je akcija, načelnik reakcija. Tako postavljeno, jasno je da su načelnik i učitelj društvene opozicije i klasni neprijatelji, razumljivo da se ne vole.

Ipak je istina i da u trenutku događanja ove priče to nije posve tako. Taj se odnos tek počinje razvijati i u godinama koje slijede dogodit će se upravo ono što predrasuda i predviđa. Pet godina nakon hoda kroz šumu učitelj će zbog ustaničkih aktivnosti sjediti u splitskom istražnom zatvoru, a načelnik noćnim posjetima zastrašivati svjedoke po selu. Danas su još neslaganja u odnosima učitelja i načelnika minimalna. Na primjer, kad je učitelj dobio posao učitelja u seoskoj školi, načelnik mu je stisnuo ruku i rekao: Ako išta triba, samo ti dođi. Pa kad je za koji tjedan učitelj došao,

načelnik se neugodno iznenadio. Na kraju krajeva, od učitelja je očekivao da je pametan čovjek i da zna razlikovati iskren govor od kurtoaznog. Znači, moglo je biti ili da je učitelj glup, stvari shvaća doslovno i nema osjećaja za situaciju, ili još gore: da sve jako dobro razumije, ali da provocira. U svakom slučaju, nije ostavio načelniku previše mogućnosti za ljubav.

Učitelj je načelniku došao s idejom da selo plati štampanje školskih udžbenika na narodnom jeziku. Te, osamsto trideset i treće, u Dalmaciji sva se nastava izvodi na talijanskome. Žele li naučiti slova, mali Hrvati moraju svladati *Buongiorno, professore*. Knjige koje to podržavaju ne dolaze iz Venecije, nego iz samog Beča, kojega kao da je najmanje briga za jezike u ovim krajevima, ponaša se poput načelnika u svom selu, želi da ga se puno ne gnjavi i da se bude u miru. I sam je gubernator već digao ruke od ove najzaostaliije pokrajine carstva. Sve to zna načelnik. Sve to zna učitelj, pa mu ipak pada na pamet takva ideja. Naime, on je, eto, baš napisao jednu sjajnu slovaricu i smatra da bilo sjajno da mu općina odobri sredstva za tiskanje. A za ariju, b za barku, c za cvit, sve lijepe narodne riječi, slovo po slovo, sve do ž, ali bez dž. Nikako dž. Dž nije naše slovo, nema nijedne naše riječi koja sadržava dž, sve su tuđice i posuđenice, strane riječi koje su okupirale naš narodni jezik i zato za dž nema mjesta u učiteljevoj slovarici. Ali treba to ljudima objasniti, ljudi su lijeni, ne zanima ih vlastiti jezik. Bio je on učitelj i po gradovima, prvo je predavao u rodnom Slunju, pa se u Karlovcu zarazio ilirskim idejama, i te vizije donio u Dalmaciju. Učio je djecu nekoliko godina u Makarskoj i u Zadru, ali tamo svi govore talijanski i mnogi ne žele ni čuti ni za cara ni za hrvatsku Dalmaciju. Zato je on i odlučio doći na selo, s ove strane planina, tu živi pravi hrvatski živalj koji govori i cijeni pravi hrvatski jezik. On je odlučio doći na selo, rekao je učitelj bezobrazno, kao da ga nije načelnik pozvao da dođe raditi ovamo, i to mu se smilovao, ofučanom profesorčiću rasklimanih naočala koji nije imao kamo i molio je da ga primi na plaću za jadnih 200 fjorina godišnje, a imao je načelnik i drugih na izbor, ali je, eto, izabrao njega, a nezahvalnik sad priča da je on sam tako odlučio. Takve konstrukcije ljute načelnika. Sve načelnik razumije, ali smatra da malo više poštovanja prema upravnoj vlasti ne bi škodilo. Toliko o ljubavi između načelnika i učitelja.